e-ISSN: 2148-0494

dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), *Güz 2017, Cilt:5, Sayı:10, 5:111-125*

Gönderim Tarihi: 24.11.2017 Kabul Tarihi: 22.12.2017

MUTEKADDİMÛN HADİSÇİLERE GÖRE MUAN'AN VE MÜEN'EN HADİSİN DEĞERİ

Abdullah ÇELİK*

Öz

Bu araştırmada, bir rivayetin muttasıl olabilmesi için gereken hususlar ve semâ şartı ele alınmıştır. Hadis muan'an olarak rivayet edildiğinde kabul edilip edilemeyeceği şayet kabul edilecekse de semâ şartı olup olmadığı tetkik edilmiştir. Bu hususta ilk dönem hadisçilerden bize ulaşan nakiller değerlendirilerek o dönemdeki uygulamalar dikkate alınmıştır. Daha sonra müen'en hadisin kullanımı incelenerek muan'an hadisle aralarındaki farka değinilmiş ve bu yöntemle nakledilen hadisin kabul olabilmesi için aranan şartlar incelenmiştir. Hadislerin muan'an ve müen'en yöntemle rivayet edilmesindeki amaçların neler olduğu ve bunların, hadislerin sıhhati açısındaki etkisi araştırılmıştır. Bu hususta mütekaddimûn hadisçilerin yaklaşımları esas alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mütekaddimûn, Muan'an, Müen'en, Semâ, İttisâl, İnkita.

THE VALUE OF MU'ANAN AND MU'ENEN HADITHS ACCORDING TO MUTAQADDEMUN HADITH SCHOLARS

Abstract

For acceptance of a hadith narration, mutaqaddemun (early) hadith scholars require the ittisal al-sanad (continuity of the narrator chain) which is subject to sama' (hearing) condition. In this paper, we address the necessary conditions in order to count a narrator chain as continuous. First, we investigate whether a hadith is acceptable when it is narrated as mu'an-an and examine whether it holds the sama' condition if it is accepted. In this regard, narrations of mutaqaddemun hadith scholars and their applications are taken into consideration. Second, we focus on the distinctive features between mu'en-en and mu'an-an hadiths, then investigated the acceptance conditions of mu'en-en hadiths. Finally, we studied the purpose of narrating hadiths by these methods and their impacts on the sihha (genuineness). Furthermore, these methods are evaluated based on mutaqaddemun hadith scholars' approaches.

Keywords: Mutaqaddemun, Mu'anan, Mu'enen, Sama', Ittisâl, Inkita.

Giriş

İslâm düşünce ve ilimler tarihinde mütekaddimûn ve müteahhirûn ifadesi ilgili alanlarda bazı dönüşümlerin öncesini ve sonrasını belirten kavramlardır. Bunlarla kastedilen devirler ilim dallarına ve kullananlarına göre değişiklik arz eder. Bazen selef kelimesiyle eş anlamlı kullanılsa da mütekaddimûn terimi, selef dönemini de içine alan daha geniş bir kapsama sahiptir. İlim dallarındaki farklılıklar yanında bazen bir ilim dalının tarihinde bile mütekaddimûn ve müteahhirûn

* Araştırma Görevlisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, ankaravi_83@hotmail.com **ORCID ID** 0000–0002–2669–3082

dönemlerini ayırmak güçtür. Konunun doğasından gelen farklı kullanımlara rağmen genelde temel İslâm ilimlerine özelde ise hadis usûlü tarihine toplu bakış yapan eserlerin mütekaddimûn- müteahhirûn ayırımında ağırlıklı olarak bu ilimlerin teşekküllerini tamamladıkları dönemin esas alındığı görülür.[1] Buna göre İslâm'ın başlangıcından IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar devam eden zaman dilimi İslâm ilimleri tarihinde genellikle mütekaddimûn devri olarak adlandırılmaktadır.[2] Ancak iki dönemi ayıran geçiş süresi bazen bir asrı bile aşabilmektedir.

Mütekaddimûn ve müteahhirûn ayrımının, gerçekte dönemlere ayırma ihtiyacının ötesinde bir ilmin mütekaddimûn devri içinde yer alan âlimlerin ve eserlerinin müteahhirûn dönemindekiler üzerinde kurduğu otoriteye vurgu yapma gibi bir anlam taşıdığı söylenebilir. Zira "selef-i sâlihîn" denilen ilk üç nesli içine alan IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar süren devirde oluşan bir ilme ait kavramlar, ana kavram kabul edilerek o ilim için hayatî bir role sahip olmuş; daha sonraki dönemlerde herhangi bir sapma veya bozulmaya karşı o ilmin referans alanı olarak kabul edilmiştir. İlimlerin teşekkülünü tamamladığı bu süreç aynı zamanda ilimlerin ana yapıları üzerinde rahatça konuşulabilen, mutlak ictihad yapılabilen bir dönemdir. Dolayısıyla bir ilmin mütekaddimûn dönemine dâhil olması, o ilmin ana çatısı hakkında söz söyleme yetkisine sahip olmakla eş anlamlı sayılmaktadır. İbn Haldûn'un tesbitlerinden hareketle, mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemleri arasındaki en bariz farkların, terimlerdeki değişiklikler ve müteahhirûn devrinde mantığın akıl yürütmede ölçü alınması olduğu söylenebilir.[3]

Hadis ilminin teşekkülü, sahîh hadislerin derlendiği çağ olan III. (IX.) yüzyılın sonu ve IV. (X.) yüzyılın başlarında tamamlanmıştır. Mübârekfûrî (1865-1935) bir yerde mütekaddimûn muhaddislerine örnek verirken Şâfiî (ö. 204/820), İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Ali en-Nîsâbûrî, Dârekutnî ve Hâkim'i (ö. 405/1014) saymaktadır.[4] Ebû Dâvûd şârihi Azîmâbâdî de el-Müstedrek yazarı Hâkim en-Nîsâbûrî'yi (ö. 405/1014), hatta el-Medhal yazarı Beyhakî'yi (ö. 458/1066) mütekaddimûnden saymaktadır. Bu liste hadiste müteahhirûn döneminin IV. (X.) yüzyıl boyunca sürdüğünü, hatta V. (XI.) yüzyılın ortalarına kadar varan uzun bir geçiş devrinden sonra başladığını göstermektedir.[5]

Diğer ilim dallarında olduğu gibi hadis ilminin de omurgasını ıstılâhlar oluşturmaktadır. Zira bir şeyin kavramı, o şeyin bilgisidir. Bilginin aktarımı kavramlar arasında bağ kurularak gerçekleşir. Hadis ilmi istılah yönünden oldukça zengin bir altyapıya sahiptir. Sahih hadisin hangi özellikleri taşıması gerektiği ve

1 Detaylı bilgi için bkz. Bedir, Murteza, "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 187.

2 M. Amîm İhsan Müceddidî el-Bereketî, *Kavâ'idü'l-fıkh*, Karaçi: Mektebetü's-Sadef 1407/1986, I, 463.

3 İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut: Dar-u Ya'rub 1425/2005, s. 402, 436-437, 452-453.

4 Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî* (nşr. M. Abdülmuhsin el-Ketebî), Kahire: Marife, 1384/1964, II, 95.

5 Muhammed b. Eşref b. Emir el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425, XI, 396.

kimler tarafından nasıl bir rivayet aşamasından geçmiş olduğunun irdelenmesi sürecinde, muhaddisler tarafından birçok kavram üretilmiştir. Bu kavramlar hadislerin metin veya sened açısından sıhhat durumunun tespitinde yoğun bir biçimde kullanılmıştır.

Bu makalede, mutekaddimûn hadisçilerinin, muan'an ve müen'en hadislere bakış açıları genel hatları ile ele alınacaktır. Makalenin akışı içerisinde, öncelikle hadisin sıhhati açısından sennette, ittisal ve semâ şartı, bunun için gerekli olan tahammül ve edâ lafızları ele alınacaktır. Daha sonra ise muan'an ve müen'en hadisin mutekaddimûn hadisçilere göre bu fonksiyonu yerine getirip getirmediği irdelenecektir.

I. Senette İttisâl ve Semâ Şartı

Muhaddisler, hadisin makbul sayılabilmesi için senedde ittisâli şart koşmuşlardır. Tâbiîn âlimlerinden Katâde b. Diâme (ö. 118/736), hadisin ancak sâlih bir kişinin yine sâlih birinden rivayet etmesi durumunda alınabileceğini belirtirken[6] aynı zamanda senedin muttasıl olmasının önemine işaret etmiştir. Yine tâbiîn neslinden önemli hadis tenkitçileri senedsiz hadis rivayetine şiddetle karşı çıkmışlar, Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Humeydî (ö. 219/834) başta olmak üzere birçok âlim hadisin kabul edilebilir olması için senedinin muttasıl olması gerektiğini söylemişlerdir.[7] Abdullah b. Mübarek'in, muttasıl senedi araştırmak için söylediği anlaşılan: "İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı herkes her istediğini söylerdi"[8] şeklindeki ifadesi, mütekaddimûn hadisçilerin muttasıl isnada verdikleri önemin bir göstergesidir.[9]

Mutekaddimûn hadisçilerin hadis senetlerindeki ittisâle zarar verecek unsurları tespitte dikkat ettikleri hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Ravilerin farklı yerlerde yaşamaları[10] 2. Ravinin hocasından bir aracı yoluyla rivayeti[11] 3. Ravinin rivayetlerinin genellikle mürsel olması[12] 4. Ravinin rivayetlerinde semâya delâlet eden lafızlar kullanmaması.[13]

---

6 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfız et-Tîcânî), Kahire: Matbaatu's-Saade, 1972, s. 20.

7 Ebû Yûsuf, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâî* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efganî), Kahire: İhyâu'l-Maarîf, 1357, s. 15–16, 22; Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, s. 62, 63; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Medine: Camiatu'l-İslamiyye, 1404/1984, I, 480.

8 Ramehürmüzi, el-Muhaddisü'l-fâsıl, (nşr. M. Accâc el-Hatîb) Beyrut; Dâru'l-Fikr, 1391/1971. s. 209. Abdullah b. Mübarek'in bu sözünü Müslim de *Sahih'inde* tahric etmiştir. Bkz. Müslim, *Mukaddime*, Kahire: Dâru'l-hadîs, 1997. I, 15.

9 Hişâm b. Urve (ö.146/763), Hammâd b. Zeyd (ö.179/795), Hişâm b. Hassan (ö.148/765) ve İbn Sîrîn'in (ö.110/728) senette ittisâlin önemi hakkındaki sözleri için bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1271/1952, I, 247; Ebû Dâvûd, *Sünen,* , Beyrut: Daru'l-Fikr, I, 154, no. 368.

10 Beyhakî, *Marifet'üs-fünen ve'l-âsâr*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412, II, 257.

11 Örnekler için bkz. İbn Receb, *Şerh'u İleli't-Tirmizî*, (nşr. Nureddîn Itr), Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1429/2008, II,593. Ahmed b.Hanbel *el-İlel ve marifetü'r-ricâl*, (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1408. III, 384; İbn Ebî Hâtim, *el-Merasil*, Beyrut:

Hadisçilerin dördüncü maddede ele aldıkları, ravinin rivayetlerinde "semâya delâlet eden lafızlar kullanmaması" şartı hadis tahammülünde kullanılacak edâ lafızlarının ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Hadis tarihinde senedin ittisali için semâ[14], hadis rivayeti için en temel yöntemdir. Diğer yöntemler ya hakikaten veya hükmen semâ olarak değerlendirilmiştir.[15] Mütekaddimûn, hadisin ittisali için şart olan semâ'da, ravinin hadisi tahammül esnasında sarih lafızlar kullanıp kullanmadığına dikkat etmekteydiler.

Semâ'nın hadis usulünde hadis rivayet metotlarından en önemlisi ve en üstünü olduğu genel kabul görmüştür.[16] Bazılarına göre de, sadece şeyhin imlâ ettirdiği semâ' en üstündür.[17]

Semâ'nın önemi ve diğer metotlara üstünlüğü, tabiîn döneminden itibaren üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bununla ilgili Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732); "Kabul edilip hükmüyle amel edilecek ilim, semâ' yoluyla alınandır."[18] Şu'be (ö. 160/776) de; "Haddesenâ, ahbarenâ ile rivayet edilmeyen bütün hadisler abur cuburdur."[19] Demişlerdir.

Müessesetü'r-Risâle, 1976/1397, s. 74; Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf bi ma'rifet'il-etrâf*, Beyrut: Mektebu'l-İslamî, 1403, XI, 375.

12 Mürsel rivayetiyle meşhur olan raviler: el-Hasan el-Basrî, Katâde, Salim b. Ebû Ca'd , Muttalib b. Abdullah, Said b. Ebû Arûbe , Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799) gibi, el-Alâî', *Camiu't-tahsil fi ahkâmi'l-Merâsîl*, (nşr. Hamdi Abdülmecid Seleffî), Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1986, s. 194-199; Ebû Zura' el-Irâkî, *Tuhfetü't-tahsîl*, (nşr. Abdullah Nevvara) Riyad: Mektebet'ül-Rüşd, 1419/1999. s. 67-76; İbn Hacer Tehzîbu't-tehzîb, (thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavved), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004. II, 266-270.

13 İbn Receb, *Şerh-u İleli't-Tirmizî*, I, 150.

14 Semâ sözlükte "kulakla duymak, işitmek, dinlemek" anlamına gelmektedir. Terim olarak "hadisi hocadan işiterek öğrenme" anlamında kullanılmış; zamanla, "bir hadisi veya hadis kitabını hocadan bizzat işiterek onun rivayet hakkını elde etme (ahz, tahammül)" anlamını kazanmıştır. Bu gelişme muhtemelen hadis kitaplarının yaygınlık kazanmasıyla hicri birinci yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Hadis öğreniminde kıraat yönteminin makbul olup olmadığı hususu ile semâ ve kıraat arasındaki üstünlük tartışmalarına katılanların en erken bu dönemde yaşamış olmaları da bunu göstermektedir. Semâda hoca okuyup anlatmakta (kıraat, ismâ'), öğrenci dinlemektedir. es-Sehâvî, *Fethü'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Irâkî*, (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut: 1412/1992, II, 152

15 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut: Dâru İhyâi't Turâsi'l-Arabî, 1271/1952, I, 169-170; Ramehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 450; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnavût), Beyrut: yy., 1403/1983, I, 107.

16 Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*. s. 271; Nevevî, *İrşâd*, (nşr. Nûreddin Itr), Dımeşk: Daru'l-Yemâme, 1430/2009, s. 347; Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'r-râvî (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Riyad: Mektebetü'Riyad, 1409/1988, II, 8; Mahmut Tahhân, *Teysir-u mustalihi'l-hadîs*, İstanbul: Dersaadet,, 1405/1985, s. 159; İbn Cemââ, eş-Şeyhu'l-İmâm Bedruddîn Muhammed İbn İbrahim, *el-Menhelü'r-râvî fî muhtasari ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406, s. 80; Râcihî, Şerefuddîn Ali, *Mustalahu'l-hadis ve eseruhu ale'd-dersi'l-luğavî inde'l-Arab*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, s. 42, 49; Lehhâm, Bedîu's-Seyyid ve Mustafa Said el-Hın, *el-îdâh fî Ulûmi'l-Hadîs ve'l- Istılâh*, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, s. 302

17 Râcihî, *Mustalahu'l-hadis ve eseruhû ale'd-dersi'l-luğavî inde'l-Arab, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1983.* s. 42.

18 Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 352

19 Râmehurmûzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl,* s. 517, Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 283

Semâ' yoluyla alman hadislerin rivayetinde değişik edâ lafızları kullanılmıştır. ('سمعت'),(حدثني)(حدثنا),(أخبرني أخبرنا), (أنبأني (أنبأنا), (قال لي فلان), (قال لنا فلان) , (ذكر لي فلان), (ذكر لنا فلان) gibi tabirler, bunların en meşhurlarıdır.[20]

Bunlardan en üstünü 'سمعت' lafzıdır. Bu lafız semâ' için kullanılan edâ sigalarının en üstünüdür.[21] *Bu* siganın en üstün derecede olmasının nedeni aslen sadece semâ' yoluyla alınan hadislerin rivayetinde kullanılmasındandır.[22]

Semâ' hususunda en hassas hadisçi Şu'be b. Haccac'tır (ö.160). Şu'be'nin genel olarak muan'an hadisi kabul ettiği nakledilmekle beraber kabul etmediği de naklolunmuştur. Her halükarda hadis ravisi ister müdellis olsun ister olmasın kendi hocasından semâ yoluyla hadis aldığı sabit olanlarda dahi semâın gerçekleşip gerçekleşmediği hadisçilerce araştırılmaktaydı.[23] Semâ hakkında bu hassasiyet, Süfyan es-Sevrî,[24] Hişam b. Urve ile talebeleri ve Yahya b. Said el-Kattan'dan da rivayet edilmiştir. Yahya b. Said'in de (عن)'la yetinmeyerek semâ'ya açıkça delalet eden kalıpları kullanmıştır.[25]

Ali b. el-Medinî, Yahya b. Said el-Kattan'a Zürare b. Evfa'nın İbn Abbas'tan hadis işitip işitmediğini sorduğunda Yahya, "Zürare b. Evfa'nın hiçbir rivayetinde (سمعت) ifadesi yoktur." şeklinde cevap verir. [26]

Hadis rivayetinde, sarih semâ lafızlarını hatalı olarak kullanmak hadis usûlü âlimlerini epeyce uğraştırmış ciddi bir problemdir. Hadis ravileri, ref, vasl, ravi ziyadesi ve eksiltmesi gibi semâ ihtimali olan lafızlar yerine kesin semâ lafızlarını sıkça kullanmışlardır. Hadis tenkitçileri bu hataları ortaya çıkartmak için çoğu zaman rivayetleri birbirleriyle karşılaştırmışlardır. Ortaya çıkan kurallar dizisi de 'İlelü'l-hadis' ilmi altında incelenmiştir. Semâ'da sarih lafızların hatalı olarak kullanımı, ravinin bazı beşeri zafiyetlerinden kaynaklanabilmektedir. Bu da hafızasında zayıflama, bunama veya hadis rivayet ettiği hocasının ismini unutarak hadis işitmediği başka bir ravinin ismini söylemesi şeklinde tezahür etmektedir.[27]

Mütekaddimûn hadisçileri, sadece sarih semâ lafızlarında yapılan kullanım hatalarını değil aynı zamanda kasıtlı olsun veya olmasın semâ ve likâ esnasında gerçekleşebilecek hata nedenlerini de itina ile araştırmışlardır. Buna yanlış

---

20 Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, II, 8; Bu ıstılahların kullanımı için bkz. Râmehurmûzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 480-496.

21 Hatib el-Bağdadî, el-Kifâye, s. 284.

22 İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân eş-Şehrzûrî, *Ulûmu'l-hadîs (el-Mukaddime)*, (thk. Nûruddîn Itr), Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2008. s. 128-150.

23 Ahmed b.Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-rical,* I, 151, 152; II, 162, 210; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 162. 165, 173. el-Âcurrî, *Suâlâtu'l-Acurrî lî-Ebî Dâvûd*, II, 10.

24 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 68-82.

25 Ahmed b.Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl*, II, 377.

26 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, s. 563. Diğer bir örnek için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl*, (thk. Vasıyyullah Abbas), Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1408, II, 487.

27 İbn Ebî Hâtim, *el-Merasil*, s. 157; Ebû Dâvûd, *Mesâil'u Ahmed*, (thk. Târık Ivadullah), Mektebet'ü İbn Teymiyye, 1420, s. 287. Ebû Dâvûd, *Suâlât Ebî Dâvûd li'l-İmam Ahmed*, s. 163; Tarih-u el-Dûrî, II, 263; el-Âcurrî, *Suâlâtı'l-Acurrî lî-Ebî Dâvûd*, I, 308; el-Kâmil, IV, 1371; Darukutnî *'Duafâ'*, s. 346 İbn Receb, *Şerh'u İleli't-Tirmizî*, II, 819; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, IV, 386.

kullanımlara örnek kalıplar olarak (قدم علينا فلان) 'filan bize geldi', (خطبنا فلان) 'falan bize konuşma yaptı', (أنّ فلان حدّثهم) 'falan onlara anlattı' gibi lafızlar verilebilir. Bu ifadeleri kullanan kimi raviler aslında bunların hiçbirinde bulunmadıkları halde bahsettikleri ravinin kendi memleketi ve halkını kastedebilmektedir. Fakat kullandığı ifadeler kendisinin de hadisi duyduğu intibaını uyandırmaktadır. [28]

Önemli olan diğer bir husus da ravinin hadisi sarih semâ yoluyla işittiğine dair karinelerin tedlis ve hatalı ifadeler nedeniyle tek başına semâ'ya delil olamadığıdır. Semâ için ravinin başka rivayetleri de karşılaştırılarak ve hadis tenkitçilerinin bu hususta ulaştığı kanaatleri de göz önünde bulundurularak doğru sonuca ulaşılabilir.

I. Muan'an

Muan'an kelimesi sözlükte "an harfiyle rivayet etmek" anlamındaki an'ane fiilinden türetilmiş ism-i mef'ûldür. Terim olarak "senedinin herhangi bir yerinde 'عن فلان' (falandan nakledilmiştir) şeklinde rivayet edilen hadis" demektir.[29]

An'ane, hicrî I. yüzyıldan itibaren râvilerin birbirinden hadis naklederken kullandıkları bir rivayet şeklidir. Özellikle tahdîs, ihbâr ve semâ gibi edâ sîgalarının henüz yaygınlaşmadığı ilk dönemlerde bir hocadan semâ yoluyla alınan hadislerin naklinde buna sıkça rastlanmaktadır.[30] İmam Şâfiî, kendisinden önceki dönemlerde bu sîganın "semâ" anlamı dışında pek kullanılmadığını, ancak kendi devrinde ortaya çıkan müdellis bazı râvilerin buna farklı anlamlar yüklediğini söyler. Bu yüzden o tarihlerden sonra "عن" sîgasıyla yapılan nakiller etrafında ihtilâf belirmiş, "عن"ın semâ anlamı ifade edip etmeyeceği ve içinde bu sîganın yer aldığı senedin muttasıl olup olmayacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.[31]

Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Buhârî, Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî başta olmak üzere III. yüzyıl muhaddislerinin çoğuna göre "عن" ile nakledilen rivayetin semâ yoluyla alınmış olarak kabul edilebilmesi için senedde tedlîs bulunmamak şartıyla, talebe ile hocanın en az bir defa görüşmüş olması gerekir. İmam Müslim ise talebe ile hocanın aynı yüzyılda yaşamış olmasını ve birbiriyle görüşme imkânının bulunmasını yeterli bulmaktadır.[32] Sonradan gelen muhaddislerin çoğu, râvinin sika olması, tedlîs yapmaması ve hocasıyla bir defa karşılaşması şartıyla, an'aneli rivayetin semâ yoluyla alındığı ve senedin muttasıl olduğu görüşünü benimsemiştir. Sadece sahih hadis derlemek için yola çıkan müelliflerin eserlerine an'aneli rivayetleri almaları da bunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte hadisin muttasıl olduğu kesinlik kazanıncaya kadar tâbiînin

28 İbn Ebî Hâtim, *el-Merasil*, s. 55; *Merasil-u Ebî Dâvûd*, s. 448.
29 İbnu's-Salah, *Ulumu'l-hadis*, s. 61.
30 İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'lîku't-ta'lîk* (nşr. Saîd Abdurrahman Mûsa el-Kazekî), Beyrut: yy., 1405/1985, II, 9.
31 Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed M. Şâkir, Kahire: Mektebetu'l-Halebî, 1399/1979, s. 378-379.
32 Müslim, *Mukaddime*, s. 6.

an'aneli rivayetini mürsel, tâbiînden sonraki râvinin bu tür rivayetini munkatı' kabul edenler de vardır.

"عن" sîgasıyla epeyce rivayette bulunan müteahhirûn hadisçileri bu sîgaya farklı bir anlam yüklemişlerdir. Suyûtî, kendi dönemindeki Doğulu âlimlerin (Meşârika) bu sîga ile daha çok icâzet yoluyla aldıkları hadisleri rivayet ettiklerini, Batılı âlimlerin (Megâribe) ise onu hem semâ hem de icâzette kullandıklarını belirtmiştir.[33] Muan'an hadis sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen veya zayıf olabilir.

II. Muan'an Rivayetin Kabûlü

Hadis rivayetinde kimi zaman semâya delaletinde ihtimal bulunan lafızlar kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: (قال), (ذكر) ,(حكي), (حدّث), veya bu anlamdaki (أن فلانا قال), (أنه ذكر). Bu lafızların semâ ya da bir başkasına ihtimali açıktır. Ravi bir kişiden işittiği sözü (قال فلان) kalıbıyla ifade edebileceği gibi işitmediği bir kişiden yaptığı nakle de bu lafzı kullanabilir.[34]

Süfyan b. Uyeyne (198/814) birçok defa; Muhammed b. Münkedir, Câbir (r.a)'dan 'Peygamberimiz (s.a.v) et yedi, daha sonra abdest almadan namaz kıldı.'[35] hadisini naklederken (عن جابر) şeklinde rivayet ediyordu. Fakat bir seferinde أخبرني من سمع جابرا (Câbir'den işiten bir kişi bana şöyle dedi) şeklinde rivayet etmiştir. Zannımca Muhammed bu hadisi İbn Âkil'den duymuştur."[36]

Amr b. Ebi Seleme (ö.213/828) "Evzaî'ye münavele yoluyla aldığım hadisi rivayet ederken (حدثنا) tabirini kullanayım mı?" diye sorduğumda. O, 'Şayet sana münaveleyle beraber gerçekten tahdis ettiyse kullan.' dedi. Peki, (أخبرنا) lafzını kullanayım mı? diye sorduğum da ise 'Hayır kullanma!' dedi. Peki, nasıl söyleyeyim? dediğimde Evzaî, (قال أبو عمرو) veyahut (عن أبي عمرو) şeklinde söyle" dedi.[37]

Hadisin muan'an olarak rivayet edilmesinin diğer bir nedeni de hadis yazıcılarının ihtisar arzusudur. Velid b. Müslim (ö.195/810) "Evzaî bize hadis rivayet ettiğinde senedi bitirinceye kadar (حدثنا) lafızlarıyla rivayet ederdi. Ben ise kimi zaman onun gibi, bazen de kısaltmak için (عن) lafzıyla rivayet ederim.[38]

Muhammed b. Abdullah b. Ammar (ö.242/856), Hafs b. Ğiyâs (ö.195/810)'a "Ameş'den yaptığınız rivayetleri neden (حدثنا ,سمعت) değil de (عن) lafzıyla yaptınız?"

---

33 Suyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 132-136.

34 İbrahim Mulahim, *el'İttisal ve'l-inkita'*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005, s. 59.

35 Ahmed, *Müsned*, III, 307.

36 Ebû Dâvûd, *Mesâil'u Ahmed*, (thk. Târık Ivadullah), Mektebet'ü İbn Teymiyye, 1420, s. 322.

37 Ebû Zur'a el-Dımeşkî *Tarihu Ebû Zur'a el-Dımeşkî* thk. Şukrullah Kûcânî Mecme'ul-Luğa el-Arabiyye, Dimeşk. I, 264 – II, 723. Diğer örnekler için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye,* s 215; İbn Abdilber, *et-Temhîd* I, 31.

38 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 390; Fesevî, *el-Marife ve't-tarîh*, (thk. Ekrem el-Ömeri, Müessesetü'r-Risâle), Beyrut: yy., 1410, II, 464.

diye sordu. O da cevaben Ameş'in hadislerinin hepsi semâ ve haber yoluyla olduğu için, dedi.[39]

İlk dönem hadis tenkitçilerinden nakledilen bu rivayetlerden anlaşılan o ki (عن) ile nakledilen muanan hadiste semânın olup olmadığı ihtimalli olduğu için, bazı hadis tenkitçileri rivayetin ancak açık semâ lafızlarıyla olması gerektiğine kanaat getirerek muan'an hadisin delil olamayacağını savunmuşlardır.

İlk dönem hadisçilerinden Şu'be b. Haccac: "أخبرنا-حدثنا" olmayan hadisleri çölde yularsız bir deveyle baş başa kalan bir adama benzetmiştir.[40] Yine O, kendisinde حدثنا , أخبرنا ve سمعت olmayan hadisleri değersiz olarak nitelemiştir.[41]

Her ne kadar Şu'be'nin bu görüşünden döndüğü savunulsa da Şu'be'nin senedlerde semâ şartını aradığı bilinmektedir.[42] Muteahhirûn hadisçilerinden de bu görüşte olanlar bulunmaktadır.[43]

İmam Şâfiî (ö.204/819) ise, bu sîgayı semâ'nın dışında kullananların az olduğunu zikretmektedir. Şâfiî, sözü edilen sîganın hangi metoda delâlet ettiğine ve bu sîga ile rivâyetlerin sıhhatinin ise râvîlere göre değişeceğine işâret etmektedir. Buna göre söz konusu sîgayı kullanan râvî, tedlis yapmakla tanınmıyorsa, rivâyetini semâ' yoluyla aldığına, bir defa bile tedlis yapmışsa semâ'ya delâlet eden 'semia' ve 'haddesenî' sîgalarıyla yaptığı rivâyetlerin dışındakileri semâ' yoluyla almadığına ve rivâyetinin sahih olmadığına hükmedilir.[44]

Hatib el-Bağdâdî'ye göre, an'ânenin kullanılması kolaylık amacıyladır. Çünkü her seferinde semi'tü, semi'tü demek zor olmaktadır.[45] Ancak, an'ânenin atfedildiği şahısların birbirine mülâki oldukları bilinmeli ve herhangi birinin tedlisten uzak bulunmuş olması gerekmektedir.[46] Bu tarz rivâyetler, daha çok hicri II. asır muhaddislerince kullanılmıştır. İbn Salâh, kendi devrinde bu tarzın artık muttasıl hadisler için değil, icâzetle alınan hadislerde kullanıldığını söyler.[47]

III. Muan'an Hadiste Semâ Şartı

İbnu'l-Medinî[48] ve Buhârî'nin de rivayetlerin muttasıl olabilmesi için semâ şartı aradığı, buna sahip olmayan birçok senedi ise tenkit ettiği görülmektedir.

---

39 Yahya b. Ma'in, *Marifetu'r-Ricâl,* s. 215; *Tarihu'd-Durî*, I, 306; Diğer örnekler için bkz. Sa'dî el-Haşimî, *Es'iletu'l-Berzaî lî Ebî Zur'a*, Medine: Neşru'l-Meclis'il-İlmî, s. 765; Ahmed, Müsned, s. 2049; Ahmed b.Hanbel *el-İlel ve marifetü'r-ricâl*, I, 487; II, 595; İbn Ebî Hâtim, *el-Merasîl*, s. 186.

40 Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, (thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî), Riyâd: Dâru's-Semiî, 1420, I, 37; Zehbî, *Siyeru'l-Alami'n-Nubelâ*, VII, 225.

41 Bağdadî, *el-Kifâye,* s. 316.

42 İbn Abdilber, *et-Temhîd* I, 13.

43 İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâĥ*, II, 584; Ramehürmüzi, *el-Muhaddisü'l-fasıl*, s. 450; Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 290.

44 Şâfiî, *er-Risâle*, s. 373, 378-380; Ahmet Yücel, *Hadis Istılahlarının Doğuşu*, s. 92.

45 Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 390.

46 İbn Salâh, *Ulumu'l-hadis*, s. 61-62.

47 İbn Salâh, *Ulumu'l-hadis,* s. 61-62.

48 Ali b. el-Medinî, *el-İ'lel*, s. 61.

Buhârî, *Tarihu'l- Kebir* adlı eserinde, ele aldığı ravilerin hocalarından yaptıkları nakillerde rivayet usûllerine çok dikkat etmiştir. Hadis sarih semâ lafzıyla mı yoksa (عن) veya (أنّ) lafzıyla mı rivayet ettiğine hassasiyet gösterdiği görülmektedir.[49]

İmam Müslim'in muan'an hadis hakkındaki şu görüşleri bazı tartışmalara neden olmuştur: "Kimileri aynı asırda olan ve birbirleriyle buluşup hadis işitmeleri mümkün olduğu halde bu durum bilinmeyen, karşılaştıkları veya birbirlerinden hadis rivayet ettikleri hakkında delil olmayan ravilerin (فلان عن فلان) şeklindeki rivayetleri delil olmaz, derler. Fakat bize göre delildir."[50] Müslim daha sonra "Bu durumdaki rivayetlerin munkatı olduğunu iddia edenler var." diyerek iddia sahibini açıklamamış ve ona karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. İddia sahibinin yeni icat peşinde olduğunu ve ondan önce hiçbir hadisçinin bu kanaatte olmadığını vurgulamıştır.

Müslim: "Geçmişte ve günümüzde hadis rivayetinde mahir olanların görüşü şudur ki: her ne kadar birbirlerinden rivayetleri bilinmese de, çağdaş olup birbirleriyle karşılaşmaları mümkün olan her güvenilir ravinin, diğer güvenilir raviden rivayeti makbuldür ve bağlayıcıdır. Şayet ravilerin karşılaşmadıklarına veya birbirlerinden hiçbir hadis işitmediklerine açık bir delil olursa, o zaman rivayet kabul edilmez. Hadis senedini tetkik eden selef hadisçilerinden Eyyub es-Sahtiyanî, İbn Avn, Malik b. Enes, Şube b. el-Haccac, Yahya b. Said el-Kattan, Abdurrahman b. Mehdî gibi büyük hadisçiler hadis senetlerinde semâ'ı araştırıyorlardı. Bu hadisçilerin semâ'ı sorgulaması ravinin tedlis yapmadığının bilindiği durumlardaydı. Bu yolla senetteki tedlis illeti giderilmiş oluyordu. Tedlis yaptığı bilinmeyen ravilerde semâ şartı hiçbir hadis âliminden nakledilmemiştir."[51] Diyerek, muan'an hadiste semâ şartını kabul etmemiştir.

IV. Müen'en

Arapça'da أن edatından "tef'îl" kalıbında türetilen müen'en kelimesi "senedinde 'أن' edatı veya 'أن فلانا قال' edâ sîgası kullanılarak nakledilen hadis" demektir.[52] I. yüzyıldan itibaren hadis râvilerinin nakilde bulunurken sıkça kullandıkları enne lafzı genelde "أخبرنا فلان أن فلانا قال" şeklinde kullanılmakla birlikte bazen "أخبرنا فلان أن فلانا حدثه" ve "أخبرنا فلان أن فلانا أخبره" gibi cümleler halinde de görülmektedir.[53]

Bir hadisi أن lafzıyla rivayet eden râvinin, o hadisi hocasından muteber bir yolla alıp almadığı konusunda ihtilâf edilmiş ve bu hususta iki görüş ortaya çıkmıştır. Ahmed b. Hanbel ve Berdîcî'nin de aralarında bulunduğu muhaddislere göre (أن) sîgasıyla nakledilen rivayetler, başka bir tarikten semâ yoluyla nakledildiği

---

49 Halid ed'Dureys, *Mevkifu'l-İmameyn el-Buhârî ve Müslim min iştirat'il-lukya ve's-semâ' fi's-sened'il-mu'an'an*, Riyad: Mektebet'ül-Rüşd, s. 94-97, 165-250. Diğer örnekler için bkz. Yahya b. Ma'in, Marifet'ur-Ricâl, I, 126; İbn Ebî Hâtim, *el-Merasîl*, s. 53.

50 Müslim, *Mukaddime*, I, 29.

51 Müslim, *Mukaddime*, I, 29.

52 İbnu's-Salah, *Ulumu'l-hadis*, s. 62.

53 Suyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 217–219.

ortaya çıkmadıkça muttasıl sayılmaz, bunlar munkatı' hükmündedir. Mâlik b. Enes ve İbn Abdilber en-Nemerî tarafından ileri sürülen ve cumhur tarafından da benimsenen diğer görüşe göre ise hocasından enne lafzı ile nakilde bulunan râvinin hocasıyla görüştüğünün ve tedlîs yapmadığının bilinmesi şartıyla rivayeti muttasıl sayılır ve o rivayeti muteber hadis tahammül yollarından biriyle aldığı kabul edilir.[54]

Mütekaddimûn bu konuda daha temkinli hareket etmelerine karşın müteahhirûn hadis usûlcüleri meseleyi daha farklı şekilde değerlendirmiştir. Suyûtî, Mağrib âlimlerinin أن'yi hem semâda, hem icâzette, Şark âlimlerinin ise sadece icâzet yoluyla alınan hadislerin rivayetinde kullandıklarını belirtmektedir.[55] Müen'en hadis sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zayıf olarak nitelenebilir. İbn Abdilber rivayetlerde harflerden ve lafızlardan çok râvi ile şeyhi arasındaki mülâkat, mücâlese, müşâhede ve semâya bakılması gerektiğini söylemekte; rivayette mutlaka semâ'ı aramanın gereksiz olduğunu, zira sahâbîye kadar uzanan senedde sahâbînin kullandığı "عن, قال, سمعت, أن" gibi lafızların zaten ittisâle işaret ettiğini ve bu konuda icmâ bulunduğunu bildirmektedir.[56] Ancak enne edatını bir edâ sîgası olarak inceleyen Zeynüddin el-Irâkî birinci görüş sahiplerinin büsbütün haksız olmadığı sonucuna varmıştır. Ona göre enne ile rivayet edilen hadis yerine göre muttasıl, mürsel veya munkatı' olabilir. Böyle bir hadis eğer Peygamber ile sahâbîler arasında geçen bir olayı naklediyorsa, râvi de bu olayın meydana geldiği zamanda yaşamış bir sahâbî ise hadiseyi gördüğü bilinmese bile rivayeti muttasıl kabul edilir. Olayın meydana geldiği zamana yetişmemişse rivayeti mürsel sayılır, sahâbînin mürseli de makbuldür. Eğer râvi tâbiî ise rivayeti munkatı' olur. Tâbiî de sahâbîden onun gördüğü ve yetiştiği bir olayı rivayet eder ya da görmediği ve zamanına yetişmediği olayı "أن فلانا قال" şeklinde bir senedle sahâbîye mal ederek naklederse hadis yine muttasıl, aksi takdirde munkatı' olur.[57]

Bir hadisin senedinde inkıta olup olmadığın tespit edilebilmesi için, ilk yapılması gereken şey kullanılan eda lafızlarından rivayet mi yoksa hikâye mi (öyküleyici anlatım) kastedildiğini tespit etmektir. Olayın hikâye edilmesi de ya açık lafızlarla (جاء أبو بكر إلي النبي صلي الله عليه وسلم) gibi eylemin direk söylenmesiyle veya dolaylı ifadelerle (دخل أبو بكر علي النبي صلي الله عليه سلم) olur. Bazen de biraz kapalı olan lafızlarla olur. (أن فلانا) lafzı; (قال) veya (ذكر) ve benzeri lafızlarla kullanılırsa rivayet için olmuş olur. Kimi zaman da hikâye için olur (أن أبا هريرة سلم علي النبي صلي الله عليه وسلم) gibi. (أنّ) lafzıyla yapılan nakilde rivayet kastediliyorsa bu edanın semâ olup olmadığı ihtimallidir. Bu durumda (أنّ) lafzı (عن), (قال),(ذكر) gibidir.[58]

Şayet (أنّ)'den bir olayın nakli kast ediliyorsa işte bu noktada (عن)'dan ayrılır ve hikaye lafzı olarak kabul edilir. Bu ikinci kullanım Ahmed b. Hanbel, Yakub b. Şeybe gibi Mütekaddimûna göre (عن)'dan ayrılma noktasıdır. Son dönem hadis

54 İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 62–64.
55 Suyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 219.
56 Suyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 217.
57 Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin, et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh, (thk. Abdurrahman Osman), Medine: el-Mektebet'us-Selefiyye, 1389, s. 84-86.
58 İbrahim el-Lâhim, *el-İttisal ve'l-inkitâ*, s. 31,32.

usûlcülerinin de bunu destekledikleri görülmektedir. Bu hadis tenkitçileri, (أنّ)'nin (عن)'dan koşulsuz farklı ve ayrı olup (أنّ)'nin her koşulda senette inkıtaa delalet ettiğini kabul etmezler.[59]

Ahmed b. Hanbel أنّ ve عن ile yapılan rivayetleri eşit kabul ederken.[60] Yakub b. Şeybe عن ile yapılan rivayetleri muttasıl ve müsned أنّ ile yapılan senedi mürsel kabul etmiştir.[61]

İmam el-Berdicî (ö. 301)'ye göre müen'en hadiste ravinin semâ'ına veya hadisin başka bir varyantında semânın olduğuna dair bir alamet tespit edilirse, senedin muttasıl olduğuna hükmedilir."[62]

Ebû Zur'a, Ebû Hâtim, Nesaî, Darekutnî, Beyhakî gibi hadis tenkitçileri (أنّ) ve (عن) arasındaki farkın, bu lafızla bir şahıstan rivayette bulunma amacı olmadığı zaman geçerli olacağını belirtmişlerdir. Rivayet edatı olarak kullanıldığında ise bu ikisi arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Müen'en hadisten daha karmaşık olan ise (عن) ile rivayet edilen rivayette hikâye/anlatım kastedilmesidir; zira (عن) ile yapılan rivayetler genel olarak hikâye değil rivayettir. Bundan ötürü kimi ravilerin, bu lafızla yaptıkları rivayetten anlatım kastettiklerini Süleyman b. Harb (ö.224), Ahmed b. Hanbel, Musa, Yezid b. Harun (ö.206/821), el-İsmalî (ö.270/883) gibi birçok hadisçi belirtmiştir.[63]

Rivayet edatlarının mütekaddimûn hadisçilerince, birbirlerinin yerine kullanılmasında mahzur görülmediği bilinmektedir. Fakat hikâye anlatımı ifade eden lafız yerine rivayet lafzının kullanılmasına gelince Ahmed b. Hanbel bunu bir dikkatsizlik ve hata olarak görmüştür.[64]

Hadis tenkitçileri, (عن)'ın hikâye için olup rivayet için olmadığını tespitte iki metot kullanmışlardır:

1. Metnin kendi içinde, olay sahibinin öldüğünün geçmesi durumunda (عن)'ın rivayet için olması mümkün değildir.[65]

2. Hadisin diğer varyantına bakılarak rivayet lafızlarındaki değişimin tespit edilmesi ki bu, hadis tenkitçilerinin birçoğu tarafından kullanılmış bir usûldür. Bu da İlel'ül Hadis ilminin konusudur.

Muan'an hadisin mutlak olarak kabul edilmemesi, sünneti tespit ve muhafaza adına ne kadar ihtiyatlı görünse de bu şartı koşmak daha büyük zarara neden

---

59 İbn Receb, *Şerh-u İleli't-Tirmizî*, II, 601-604; Irakî, *et-Takyîd ve'l-idâh*, s. 84, 86; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh,* II, 590-593; Şemseddin es-Sehâvî, Fethu'l-muğis, I, 194-198.

60 Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 408; Ebû Dâvûd, *Mesâil'u Ahmed*, thk. Târık Ivadullah, Mektebet'ü İbn Teymiyye, 1420, s. 428.

61 İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s. 154.

62 İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 26.

63 İbn Receb, *Şerh'u İleli'tTirmizî*, II, 603-604; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh,* II, 509; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 194.

64 İbn Receb, *Şerh-u İleli't-Tirmizî*, II, 604.

65 Örnekler için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, II, 586-588.

olabilir. Daha önce belirtildiği gibi birçok ravi senedin uzamasından çekindikleri için hadisi muan'an olarak rivayet etmişlerdir. Hadis rivayetinde semâ lafızlarının kullanılmasını şart koşmak birçok sağlam hadisi yok saymaya neden olacaktır.[66]

Müteahhirun dönemi hadis usûlcülerinin, muan'an hadisin kabulü yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.[67] Her halükarda göz ardı edilemeyecek bir gerçek var ki o da; açık olan tahdis lafızlarıyla yapılan hadislerin muan'an hadislerden daha kuvvetli olduğudur.

Mutekaddimûn, senette ittisâli tespit hususunda ravinin kullandığı tahammül sîgalarından, rivayet mi yoksa hikâye mi kastettiklerine bakmışlardır. Şayet bu edatlardan (ister metin içerisindeki ifadelerden ister kullanılan sîğanın kendi özelliğinden olsun) rivayet amacı güdüldüğü anlaşıldığında senette ittisâl olup olmadığı titizlikle araştırılırdı. Eğer rivayette kullanılan sîğalardan hikâye amaçlanıp rivayet kastedilmiyorsa bu durumda senette ittisâl olup olmadığı ve raviler arasında semâ gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaz, sadece onun zamanına ulaşıp ulaşmadığına bakılırdı. Ulaşmadıysa senedi munkatı sayılır, ulaştıysa ve rivayet ettiği şahsı görüp duyması mümkünse senedin muttasıl olup olmadığı araştırılırdı.

Rivayet esnasında kullanılan edatlardan kastedilen anlamın hikâye mi yoksa rivayet mi olduğunu ayırt edememek, birçok son dönem hadis usûlcüsünün hataya düşmelerine neden olmuştur.

Bu lafızların işâret ettikleri metot, kullanıldıkları belde ve zamana veya kullanan muhaddise göre farklılık göstermektedir. Muhaddisler arasındaki ihtilaf, örf ve adet yönündeki farklı kullanımlardan kaynaklanıp hüküm cihetinde herhangi bir farklılık gözetilmemektedir.[68] Rivâyetlerin verdiği kanaate göre, bu farklılıkların belli dönemleri de kapsadığı gözden kaçmamaktadır. Bu unsurları göz önünde bulundurmak, lafızların ifâde ettikleri metodu doğru anlayabilmek açısından önem arz etmektedir.

Sonuç

Hadis/sünnet malzemelerinin bize kadar ulaşmasında hadisçiler tarafından kullanılan, kullanılan tüm ölçü ve tekniklerin yer aldığı hadis usûlü ilminin en önemli meselelerinden biri, şüphesiz tahammülü'l-hadis dediğimiz hadis alma yöntemleridir. Bu yöntemler içerisinde de sağlam ve güvenilir addedilen semâ' tekniği kısaca, *hadis otoritesi bir şeyhin ağzından hadis duymak,* kıraat ise, *hadis talebesinin, önceden elde ettiği hadisleri tashih için hadis otoritesi bir şeyhe sunması* manasında kullanılmaktadır. Hicrî I. asrın sonlarında, hadis uydurmacılığının yaygınlaşması, yazılı metinlerin artmasıyla sahafî denen ehliyetsiz kimselerin hadis nakline el atması hadislerin sonraki nesillere düzgün ve güvenilir bir şekilde

66 İbn Reşîd, *es'Sünen'ül-Ebyen ve'l-Mevrid'ul-Em'an li'l-Muhâkemeti beyne'l-İmameyn fi's-Sened'il-Mua'nan*, Medine: Mektebet'ul-Ğureba, s. 31.

67 Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 291; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 12, 13.

68 Hatib el-Bağdadî, *el-Kifâye*, s. 288; Kadı İyâz, el-Îlmâ ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivâye ve Takyîdi's-Semâ', **(**thk., Seyyid Ahmed Sakar), Kahire: Dâru't-Turâs, 1389 s. 69.

yansımasını oldukça zorlaştırmaktaydı. Muhaddislerin olumsuz olan bu durumlara karşı ortaya koydukları şartların en önemlisi, hadiste otoriter bir şeyh kanalıyla semâ' veya kıraat metotlarından birinin kullanılmasının zorunlu kılınması olmuştur.

Muhaddisler hadis rivayetinde semâ veya kıraati zorunlu kılınca, hadis nakli konusunda ehil olmayan bazı kimseler, rivâyetlerini kabul ettirebilmek amacıyla, ellerindeki mevcut malzemeyi âlimlerin şart koştuğu mezkûr yolları kullanmadan, kullanmış imajını vererek nakletmeye çalışmışlardır. Bunun için de bazı raviler hadisleri muan'an veya müen'en rivayet ederek hadisdeki kusuru örtmek istemişlerdir. Diğer yandan mutekaddimûn kimi hadisçilerin de ihtisar niyetiyle veya semâ şartını yerine getirerek bu lafızlarla hadis rivayet ettikleri görülmektedir. İki farklı amaçla kullanılan bu lafızlarla yapılan rivayetlerin sıhhati konusunda hadis usûlcüleri arasında ihtilaf ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı hadisçiler bu hadislerin makbul olduğunu savunurken diğerlerinin de zayıf kabul ettikleri görülmektedir. Mutekaddimûn âlimlerin ise bu rivayetleri ele alırken genelleme yapmadıkları rivayetlerin kendi özeline değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu hadisler semâ ile yapılmış ise makbul, buna mukabil rivayetteki kusuru örtme veya hikâye amaçlı yapılmış ise zayıf kabul etmişlerdir.

Kaynakça

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddin Halîl b. Keykeldi b. Abdillah, *Câmiu't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl,* (nşr. Hamdi Abdülmecid Selefî), Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1986.

Ali b. el-Medinî, *el-İ'lel*, thk. Abdurrahman el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1980.

Azîmâbâdî, Muhammed b. Eşref b. Emir, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425.

Bedir, Murteza, "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* XXXII, 187.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Marifet'üs-sünen ve'l-âsâr*, Beyrut: Dar'ul-Kutub'il-İlmiyye, 1412.

Ebû Dâvûd, Süleymân b.Eş'as b. İshâk b. el-Ezdî es-Sicistânî, *Mesâil'u Ahmed*, thk. Târık Ivadullah, Kahire: Mektebet'ü İbn Teymiyye, 1420.

_____, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (thk. Kemâl Yusûf el-Hût), Beyrut: yy., 1990/1410.

Ebû Yûsuf, er-Red alâ Siyeri'l-Evzâî (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efganî), Kahire: İhyâu'l-Maarîf, 1357

Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Abdurrahman b. Amr b. Abdillah, *et-Târîh* (nşr. Şükrullah b. Nimetullah Kûcânî), Dımaşk: Mec'meu'l-Luğati'l-Arabiyye: 1980.

Ebû Zura' el-Irakî, *Tuhfetu't-tahsîl*, (nşr. Abdullah Nevvara) Riyad: Mektebet'ül-Rüşd, 1419/1999.

el-Âcurrî, *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Acurrî lî Ebî Dâvûd fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (nşr. Muhammed Ali Kâsım el-Umerî), Medine, 1979/1399.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Fethü'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Irâkî* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut, 1412/1992.

Fesevî, Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan b. Cuvvan el-Fârisî, *el-Ma'rife ve't-târîh* (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Beyrut: Müesseset'ür-Risâle, 1401.

Dureys, Halid, *Mevkif'ul-İmameyn el-Buhari ve Müslim min iştirat'il-lukyâ ve's-semâ' fi's-senedi'l-muan'an*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfız et-Tîcânî), Kahire: Matbaatu's-Saade, 1972.

Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*, (thk. Abdurrahman Osman), Medine: el-Mektebet'us-Selefiyye, 1389/1969.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddîn Yûsuf b. Abdillah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Mağrib: Vezaretü'l-Evkaf ve Şuuni'l-İslamiyye 1967/1387.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafai'r-ricâl*(nşr. Yahyâ Muhtâr), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1988/1409.

İbn Cemââ, eş-Şeyhu'l-İmâm Bedruddîn Muhammed İbn İbrahim, *el-Menhelü'r-râvî fî muhtasari ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: Dâru İhyâi't Turâsi'l-Arabî, 1271/1952.

İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-merâsîl* (nşr. Şükrullah Nimetüllah), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1976/1397.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddîn Ahmed el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Medine: Camiatu'l-İslamiyye,1404/1984.

İbn Hacer, *Ta'lîku't-ta'lîk* (nşr. Saîd Abdurrahman Mûsa el-Kazekî), Beyrut-Dımaşk-Amman: el-Mektebu'l-İslamî 1405/1985.

İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, (thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavved), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004.

İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1408.

İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, (nşr. Şu'ayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessetu'r-Risâle, 2001/1421.

İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (nşr. Nureddîn Itr), Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1429/2008.

İbn Reşîd, *es'Sünenü'l-ebyen ve'l-mevridu'l-em'an li'l-muhâkemeti beyne'l-İmameyn fi's-senedi'l-mua'nan*, Medine: Mektebet'ul-Ğureba, 1416.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân eş-Şehrzûrî, *Ulûmu'l-hadîs (el-Mukaddime),* (thk. Nûruddîn Itr), Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2008.

İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut: Dar-u Yarub, 1425/2005.

Cezerî, İbnü'l-Esîr. *Câmiu'l-usûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnavût), Beyrut: Daru'l-Fikr, 1403/1983.

İbrahim Mulahim, *el'İttisal ve'l-inkita'*, Riyad: Mektebet'ül-Rüşd, 2005.

Kadı İyâz, *el-îlmâ ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivâye ve Takyîdi's-Semâ'*, (thk., Seyyid Ahmed Sakar), Kahire: Dâru't-Turâs, 1389/1970.

Lehhâm, Bedîu's-Seyyid ve Mustafa Said el-Hın, *el-îdâh fî Ulûmi'l-Hadîs ve'l-Istılâh*, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, ts.

M. Amîm İhsan Müceddidî el-Bereketî, *Kavâ'idü'l-fıkh*, Karaçi: Mektebetü's-Sadef 1407/1986.

Mahmut Tahhân, *Teysir-u Mustalihi'l-Hadîs*, İstanbul: Dersaadet, 1405/1985.

Mizzî, Ebü'l-Haccac Cemaleddîn Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tuhfetu'l-Eşrâf bi ma'rifet'il-etrâf*, Beyrut: Mektebu'l-İslamî, 1403.

Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Riyâd: Dâru's-Semiî, 1420/2000.

Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî* (nşr. M. Abdülmuhsin el-Ketebî), Kahire: Marife, 1384/1964

Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, Kahire: Dâru'l-hadîs, 1997.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *İrşâdu tullâbi'l-hakâik* (nşr. Nûreddin Itr), Dımeşk: Daru'l-Yemâme, 1430/2009.

Râcihî, Şerefuddîn Ali, *Mustalahu'l-hadis ve eseruhû ale'd-dersi'l-luğavî inde'l-Arab*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1983.

Ramehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl* (nşr. M. Accâc el-Hatîb) Beyrut; Dâru'l-Fikr, 1391/1971.

Hâşimî, Sa'dî, *Esiletu'l-Berza'î lî-Ebî Zur'a*, Medine: Neşru'l-Meclis'il-İlmî, ts.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Riyad: Mektebetü'Riyad, 1409/1988.

Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire: Mektebetu'l-Halebî, 1979.

Yücel, Ahmet, *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Sîyeru a'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şu'ayb el-Arnaût, Hüseyin Esad), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1402/1982.